

DISTRIBUTIVE PROCESSES IN THE ECONOMY AND PENSIONS

DISTRIBUČNÍ PROCESY V EKONOMICE A DŮCHODY

František Varadzin¹, Jan Nevima², Kamila Turečková³

Abstract

There is currently a wide-ranging debate concerning the future of the pension system. The purpose of our paper is not to evaluate and conclude this debate, but to attempt to identify the basic macroeconomic determinants within which the "playing field" is defined. In our conception, there are certain economic givens, and only within them can rational policy solve problems. The second attempt is to point out the problems of certain chosen solutions, i.e. mainly to define the transmission mechanisms that are immanent to the operation of the economy and transmit interventions to other spheres of society. The aim is to define and describe the distributional and redistributive relations in the economy and their interrelations. However, given the space available, we will focus on only some of them. These moments are illustrated in the next section on the determinants of the Czech economy.

Keywords

Pension, Distribution, Reproductive Process, Pension Reform

Abstrakt

V současné době probíhá široká diskuse o budoucnosti důchodového systému. Cílem našeho článku není tuto diskusi hodnotit a uzavřít, ale pokusit se identifikovat základní makroekonomické faktory, které vymezují „hrací pole“. V našem pojetí existují určité ekonomické předpoklady, a pouze v jejich rámci lze racionální politikou řešit problémy. Druhým cílem je poukázat na problémy některých vybraných řešení, zejména pak definovat transmisní mechanismy, které jsou nedílnou součástí fungování ekonomiky a přenášejí zásahy do dalších sfér společnosti. Snahou je definovat a popsat distribuční a redistribuční vztahy v ekonomice a jejich vzájemné souvislosti. Vzhledem k omezenému prostoru se však zaměříme pouze na některé z nich. Tyto momenty jsou ilustrovány v následující části na příkladu determinant české ekonomiky.

Klíčová slova

Penzijní systém, distribuce, reprodukční proces, penzijní reforma

---

I. Úvod

V posledních 35 letech se s různou intenzitou vedou diskuse nutnosti změnit důchodový systém v ČR. Jsou prezentovány rozličné příklady, je hovořeno o nemožnosti financování důchodů v budoucnu, hovoří se o nutnosti zavést základní důchod pro všechny občany atd. Dvoje mají tyto diskuse téměř vždy společné – nepotřebují teoretické základy ekonomie na zdůvodnění a tváří se, že

---

¹ Silesian University in Opava, School of Business Administration in Karviná, Department of Economics and Public Administration, Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic. Email: Varadzin@opf.slu.cz.

² Silesian University in Opava, School of Business Administration in Karviná, Department of Economics and Public Administration, Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic. Email: Nevima@opf.slu.cz.

³ Silesian University in Opava, School of Business Administration in Karviná, Department of Economics and Public Administration, Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic. Email: Tureckova@opf.slu.cz.

se zde neodráží zájmy jednotlivých sociálně ekonomických skupin. Proto se zkusme podívat na problematiku z více teoretického než praktického výkladu.

Ekonomická teorie vychází z představy, že se neustále opakující proces výroby statků odehrává ve čtyřech vzájemně propojených rovinách:

- produkce statků, hmotných i nehmotných, ve specializovaných výrobních jednotkách,
- rozdělení výsledků společné produkce mezi účastníky přerozdělení takto získaných prostředků státem nebo jinou veřejnou institucí,
- řešení rozporu mezi subjektem jako specializovaným producentem statků a subjektem jako univerzálním spotřebitelem uspokojujícím své potřeby,
- spotřebou statků jako zdrojem pro udržování ekonomických subjektů a jejich rozvoj.

Výchozím bodem je pojetí kategorie důchodu. Pod ním se v ekonomii rozumí peněžní příjmy, které vznikají jako důsledek realizace určitých statků na trzích. Jejich výše je tak vymezena množstvím prodaného zboží na trzích a je určena na nákup statků (zboží a služeb). V případě poskytnutí nepeněžního příjmu (služební byt, sociální služba atp.) je prováděna úhrada z jiné části důchodu, který není poskytnut vlastníkem důchodu. Důchod je tak kategorií toku a jeho výše ve společnosti je odvozena od množství realizovaných statků na trhu.¹

K vysvětlení problému rozdělování lze přistoupit jak z hlediska sociálně ekonomické a historické determinace nebo jako k modelu založeném na určitých principech. Přitom přemýšlet o rozdělování pouze v jedné rovině je pojetí dost problematické.

Důvodem toho je skutečnost, že ekonomické principy jsou v procesu rozdělování úzce propojeny se sociální organizací (stát, církve i jiné politické instituce) a zde se integrují s ekonomickými organizacemi (podniky, malovýroby, domácnosti). Konkrétní forma rozdělování je pak odvozena od politické nebo náboženské hierarchické struktury.

Z hlediska ekonomie dále rozdělování důchodů členíme na rozdělování osobních příjmů a funkcionální rozdělení důchodů. Akcent při rozdělování osobních důchodů je kladen na důchody jako prostředky získávané jedinci nebo domácnostmi. U funkcionálního rozdělení důchodů sledujeme problém makroekonomického rozdělování podle typu příjmu důchodu, tj. mzda, zisk, úrok a renta a jak souvisí tyto kategorie s produkčními faktory. Tyto metodologické přístupy jsou spolu úzce propojeny a mnohdy je nelze v praxi přesně odlišit. Např. jak odlišit část práce vlastníka na mzdu za odvedenou organizační a řídicí práci a co získává z titulu vlastnictví, tj. kapitálový příjem. Obzvlášť když si tento příjem stanoví sám.

Pokud vyjdeme ze základních charakteristik rozdělování², získáme následný obraz:

- reciprocita,
- redistribuce,
- směna.

Reciprocitou se rozumí situace, kdy dominují společenské normy, společnost provázána vzájemnými povinnostmi, pomocí a vzájemnými dary. Tím je předurčeno přidělování statků. Sociální stránka společnosti je určena hlavně společenskými institucemi a podpořena vzájemnými rituály.

Redistribuce je zde chápána jako princip rozdělování, založený na výkonu vůči centru, kdy příslušníci společnosti plní své úkoly a jsou jim centrem přidělovány prostředky a podle úvahy centra jsou jim přidělovány i spotřební statky. Pod centrem se může skrývat řada historických struktur (král,

¹ Zde nechceme diskutovat o definici Schanz-Haig-Simons příjmu, který definuje příjem jako spotřeba + změna čistého jmění. Ten je široce používán v ekonomii v souvislosti se zdaňováním.

² Definoval je K. Polanyi ve stati *Reciprocity, Redistribution and Exchange* in POLANYI, K. et al. *Trade and Market in the Early Empires*. New York: Macmillan Publishing Co. Inc., 1957.

velekněz, otrokář, plánovací komise atp.). Charakterem ekonomického centra je pak dána sociální strana procesu rozdělování, neboť zde politické organizace sehrávají hlavní roli při koncipování rozhodnutí (rada, dvůr, parlament).

Princip směny vychází z představy, že celospolečenská kooperace je poměřována trhem a subjekt nadaný vlastnickými právy vstupuje do svobodných směnných vztahů. Rozdělování se pak realizuje prostřednictvím cenového mechanismu trhu. Sociálně zde sehrávají rozhodující roli ekonomické organizace, neboť ty určují charakter trhu a tím i cenového mechanismu.

Vývoj názorů na teorii rozdělování je úzce spjat s teoriemi reprodukce.¹ Z hlediska ekonomického myšlení lze tyto přístupy rozdělit na dva základní (KALDOR, N), a to na princip hodnoty a marginální princip.

Z hlediska principu hodnoty se jedná o ricardiánské a neoricardiánské pojetí (D. Ricardo, T. R. Malthus, J. S. Mill, P. Sraffa aj.) a marxistické pojetí (K. Marx, F. Engels, K. Kautsky, V. I. Lenin, M. Morishima aj.). Zásadní rozdíl mezi ricardiánským a marxistickým pojetím hodnoty spočívá v tom, že marxismus odděluje hodnototvorné a cenotvorné procesy. V klasickém myšlení je hodnota i cena tvořena prací, v marxistickém vzniká hodnota jako důsledek společenských vztahů v reprodukčním procesu a cena kolísá kolem hodnoty na základě okamžitého situace na trhu. Jde o to, že i když jsou vzájemně spjaté, jejich dynamiku ovlivňují rozdílné faktory.

S jistou mírou zjednodušení lze říci, že u D. Ricarda v oblasti mzdy a zisku je rozhodující pojem minimální mzda, tj. systém se snaží rozdělit vytvořený produkt ve prospěch zisku a nájemnímu pracovníkovi se dostává pouze základní obživy. Což je dobře, neboť zaměstnanec má vysokou pracovní morálku, aby se uživil. Za základ mzdy je považována přirozená cena práce. „*Práce má tak jako všechny ostatní věci, které se kupují a prodávají a jejichž množství se může zvětšovat nebo zmenšovat, svou přirozenou a tržní cenu. Přirozená cena práce je cena, která je nutná, aby dělníci mohli existovat a udržovat svůj rod, aniž by se zvětšoval nebo zmenšoval.*“ (Ricardo, 1956, 73).

Kolem ní cena kolísá pod vlivem nabídky a poptávky. Růstem zisku a tím i zdrojů akumulace kapitálu vede, prostřednictvím nárůstu produktivity, ke zlevnění prostředků nutných pro udržování pracovních sil. Jakýkoliv moment zmenšující možnost akumulace kapitálu je mu brzdou. „*Mzda by měla být přenechána slušné a svobodné konkurenci na trhu a neměla by být kontrolována zásahy zákonodárství.*“ (Ricardo, 1956, 82).

Z marxistického hlediska je systém rozdělování historicky determinován pro jednotlivé sociálně ekonomické formace. V kapitalismu je založen na rozporném působení individuálně (soukromě) vynakládané práci a jejím společenským charakterem, který se realizuje ve směnných vztazích na trhu. Zde se vytváří hodnota statků jako společenský vztah realizovaný prostřednictvím cen. Výchozí bod pro stanovení mzdy je tu hodnota pracovní síly, která je určena pracovní dobou nutnou pro výrobu statků potřebných k reprodukci pracovní síly.² Patří sem náklady na obživu, udržení rodiny a demografickou reprodukci i vzdělání a získání potřebné praxe. To je proměnné se stupněm vyspělosti společnosti a potřeb hospodářství (Marx, 1954). Hodnota pracovní síly je proměnná, neboť se změnami ve výrobních technologiích, dělbě práce a její organizaci mění celkový rozsah pracovní doby nutné k pořízení statků sloužících k její reprodukci.

Úrok, zisk a renta jsou přeměněné formy nadhodnoty, která se transformuje na základě společenských vztahů a vzájemné konkurenci subjektů do těchto podob. Renta zde vychází z pojetí monopolního vlastnictví půdy (přírodních faktorů) a jejich omezeného množství, úrok „*není nic jiného než část*

¹ K celkovému přehledu vývoje ekonomického myšlení blíže viz DOBB, M. Teória hodnoty a rozdelovania od A. Smitha. Bratislava: Pravda, 1980 SCHLICHT, E. Einführung in die Verteilungstheorie. Mit Beiträgen von K. Polanyi, H. Codere, R. Heilbroner, D. Ricardo, N. Kaldor, A. K. Sen, E. Schlicht, P. Garegnani, Ch. Kennedy, E. S. Phelps, L. L. Pasinetti, J. E. Meade, J. E. Stiglitz. Rowohlt, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt Taschenbuch, Verlag GmbH, 1976, s. 20-32. Tato kniha kromě zobečnění přístupů přináší také německé překlady důležitých statí k teorii rozdělování.

² Viz MARX, K. *Kapitál I*. Praha: SNPL, 1954, s. 189-194. Patří sem náklady na obživu, udržení rodiny a demografickou reprodukci i vzdělání a získání potřebné praxe. To je proměnné se stupněm vyspělosti společnosti a potřeb hospodářství.

zisku (a ten opět není nic jiného než nadhodnota, nezaplacená práce), který průmyslový kapitalista platí vlastníkovi cizího kapitálu“¹ (Marx, 1968, 457).

Základní kvantitativní poměry při rozdělování vytvořeného produktu řeší Marx ve dvousektorovém modelu prosté a rozšířené reprodukce. Zde pracuje se sektorem výrobních prostředků (investic) a spotřebních předmětů (spotřeba) a odpisy. Dále tyto myšlenky rozvinul Lenin a později se staly součástí sovětského výhledu politické ekonomie a další autoři (M. Kalecki, O. R. Lange, K. Laski aj.).

Východiskem marxistického tvrzení o rozdělování za kapitalismu je tendence k nerovnováze systému. Ta je dána předpokladem technického růstu organického složení kapitálu. Jinak řečeno v produktu neustále klesá podíl živé práce (mezd) a roste podíl zvěcnělé práce (kapitálu). Znamená to, že při celkovém růstu produktu (Y) roste podíl kapitálu (odpisů, K). Nárůst produkce na základě produktivity práce má za důsledek pokles relativního podílu mezd (W) a tím dochází k pomalejšímu růstu celkové spotřebitelské poptávky než produkčních kapacit.

Je to podobné tvrzení jako u keynesiánského pojetí rozdělování produktu. Vychází se ze známého formálního zápisu uzavřené ekonomiky:

$$Y = C + S(I) \Rightarrow I = (C)/Y + (C(I))/Y \Rightarrow I = c + s \quad (1)$$

kdy předpokládáme, že sklon ke spotřebě c roste s důchodem ($\Delta > Y$) pomaleji než sklon k úsporám (s), neboť při vyšší úrovni důchodu se odkládá relativně větší část důchodu. To vede k nárůstu podílu úspor na celkovém produktu a tím i růstu investic (I). Důsledkem je rychlejší přírůstek kapacit a při relativním poklesu spotřeby dochází k jejich nevyužití. Z toho vyplývá nutnost státního zásahu.

Základem pro představu primárního rozdělování je relativní cena výrobních faktorů, která se tvoří jako výsledek sociálních tlaků na produkční procesy. Toto rozdělování má svoji technologickou strukturu (zabezpečení obnovy a rozvoje výroby a oběhu zboží a služeb, tj. fyzického kapitálu a vědeckotechnický rozvoj) sociální stránku (společenské poměry mezi jednotlivými produkčními sociálními skupinami).

V marginalistické teorii rozdělování mizí přímá souvislost mezi rozdělovacími a sociálními skupinami. Metodologicky se vychází z předpokladu, že mzda není výchozí kategorií, ale je odvozena od mezní produktivity faktoru práce. Firma, která maximalizuje svůj zisk, zaměstná dodatečného dělníka, který jí stojí dodatečné náklady, tj. mzdu. Vůči tomu stojí dodatečný přírůstek produkce vyjádřený nárůstem tržeb. Přírůstek absolutně roste, ale relativně klesá, což vede k tomu, že pokud je roven 0, systém docílil maxima zisku a dále se nezvyšuje. Pokud existuje nabídka na trhu práce, dochází ke snížení mezd a naopak. Tímto mechanismem vzniká rovnovážná mzda.

Na stejném základě se tvoří v neoklasické teorii i podíl zisku, úroku a renty v případě kapitálu a půdy (přírodních faktorů). Vzhledem k tomu, že jsou tyto faktory považovány za substituty, vyrovnávají se působením kolísání cen nabídky a poptávky.

Teorie mezní produktivity v podstatě určuje rozdělování na základě stanovení poptávky po jednotlivých faktorech. Tím jsou také určeny jednotlivé ceny výrobních faktorů. Zásadní rozdíl od ekonomických klasiků se nachází v jednotném principu stanovení těchto cen. Teoretické předpoklady, zejména pokud zvolíme model dokonalé konkurence, vedou k tomu, že mezní hodnota práce odpovídá nominální mzdě a mezní hodnota kapitálu nominálnímu zisku či úroku. Protože příjem z produkčního faktoru vyvozujeme z jeho množství krát jeho cena, pak jde i o teorii rozdělování.

Podle závěrů Cobbovy-Douglasovy analýzy platí, že „mezní produktivita práce je $\frac{3}{4} P/L$; mezní produktivita kapitálu je $\frac{1}{4} P/C$; produktivita celkové práce je $\frac{3}{4} P$; produktivita celkového kapitálu je

¹ MARX, K. Teorie o nadhodnotě (čtvrtý díl „kapitálu“) III. Praha: SNPL, 1968, s. 457.

$\frac{1}{4}P$; elasticita produktu vzhledem na malé změny v práci je $\frac{3}{4}$; elasticita produktu vzhledem na malé změny kapitálu je $\frac{1}{4}$ (COBB, CH. W. a P. H. DOUGLAS, 1970).

To přisuzuje za zkoumané období $\frac{3}{4}$ produktu práce a $\frac{1}{4}$ kapitálu. To znamená, že malá procentuální změna v práci má trojnásobný účinek, než by způsobila stejná procentní změna v kapitálu.“ Později byly v dalších pracích (R. M. Solow, K. J. Arrow, H. B. Chenery aj.) tyto myšlenky i koeficienty rozvíjeny i revidovány, ale princip v podstatě zůstává stejný. Ve standardním neoklasickém pojetí není prostor pro faktory ovlivňující tržní sílu, sociální chování či zohlednění rozdělovacích konfliktů vyplývajících z realizace nějaké politiky.

Problémem makroekonomického neoklasického pojetí se jeví velikost kapitálu bez ohledu na ceny různých investičních statků a tím i různé míry zisku. Jak prokázal neoricardiánec Piero Sraffa, teprve když mzdy budou rovny, bude se shodovat hodnotový poměr mezi čistým produktem a výrobními prostředky v každém odvětví (Srafa). Základní obtížnost je v tom, že pokud neoklasikové „začali obnovovat ortodoxní teorii...zapomněli, že problém měření kapitálu a pojetí zisku jako prvku nákladů nebyl nikdy vyřešen... je v koncích, když hodnota kapitálu není závislá na míře zisku“ (Robinsnové).

Přes tyto teoretické výhrady zůstává neoklasická teorie nejrozšířenější. Důvodem je pojetí metodologického individualismu značnou částí ekonomů a nemalou zásluhu na tom hraje i to, že mnoho ekonomů dává přednost pozitivní ekonomii před normativní. Pro stručné zaznamenání je zapotřebí se zmínit o pojetích N. Kaldora a M. Kaleckého. Jejich modely rozdělování vycházejí z Kaldorovy téze, že „kapitalisté vydělávají, co utratí a dělníci utrací, co vydělávají“. Jinak řečeno, podnikatelé jako celek stojí před rozhodováním o velikosti výdajů a k tomu plánují příjmy. Základem Kaldorových úvah je rozdílnost sklonu k úsporám vzhledem k různým příjmům, přitom míra úspor ze zisků je větší než míra úspor z mezd.

Podíl mezd na produktu je důsledkem těchto mikroekonomických úvah, zisky jsou zde stanoveny obdobně jako u Kaldora, tj. rozhodující jsou autonomní rozhodnutí vlastníka kapitálu o výdajích. Současné přístupy navazující na Kaleckého rozdělovací model preferují myšlenku, že rozdělování má významný vliv na akumulaci kapitálu a tím i tendenci dlouhodobého růstu. Např. model Rowthorn-Dutt-Amadeo považuje za důležité spojení mezi využitím výrobních kapacit a očekáváním zisku. Tento moment dle autorů určuje rozhodnutí o akumulaci. Podle dalšího modelu Bhaduri-Marglin jsou zdůrazněny jednotkové náklady práce pro investiční rozhodnutí podnikatelů. Rozhodnutí přijatá na základě jejich vyhodnocení mohou vést k expanzi či snížení ekonomické aktivity.

Klasické přístupy vycházejí z předpokladu, že příjmové složky jednotlivých tříd jsou důsledkem členění na nutný produkt a nadprodukt. V dlouhodobém pojetí mohou být variabilní a učebnicové výklady neoklasického pojetí (obvykle Cobbova-Douglasova produkční funkce) mohou být stabilní. V tom se shodují i s postkeynesiánskými představami. Stabilita podílu mezd na vytvořeném produktu, ale neobstála v empirickém zkoumání. Význam Kaleckého teorie rozdělování spočívá v přijetí předpokladu umožňující modelování i déletrvajících etap vzrůstu nebo poklesu podílu mezd (zisků).

Vlastní teorie rozdělování má snahu systematicky popsat rozdělení příjmů (důchodů) ve společnosti (kategorie toku) a rozdělení majetkových aktiv (kategorie zásob).

II. Výchozí principy pro rozdělování důchodů

Pro popis systému budeme předpokládat následné makroekonomické veličiny stavu:

N – počet obyvatel, L – počet zaměstnaných pracovních sil, ND – počet důchodců, NPP – obyvatelstvo v předproduktivním věku, NPN – počet nezaměstnaných, K – kapitálová zásoba, NB – národní bohatství, OS – ostatní statky. Pro tyto kategorie platí:

$$N = NPP + L + NPN + ND \quad (2)$$

$$NB = OS + K \quad (3)$$

Kapitálové statky můžeme ještě rozdělit na KI – kapitálové statky individuální, KG – kapitálové statky státní a KV – kapitálové statky veřejné, tj. ostatních nestátních organizací a KM – kapitálové statky municipální (měst a obcí).

Pro kategorie toku je používána následná symbolika: Y – produkt, Ys – nabízený produkt, Yd – poptávaný produkt, W – produkt připadající na mzdy, Z – produkt připadající na zisky, úroky a rentu, I – investice, IA – autonomní investice, zde ve smyslu investic krytých amortizací a nutných k reprodukci NB, II – indukované investice zde v pojetí změny netto investic, respektive kapacit.

Vymezení základních vztahů je následující: Předpokládáme rovnost mezi vytvořeným a užitým důchodem, tj. $Y_s = Y_d$, pak lze zapsat:

$$Y = C + S + T + BP \quad (4)$$

nebo

$$Y = W + Z + BP \quad (5)$$

Proto musí platit následující zápis: $C = W_c + Z_c$; $S = W_s + Z_s$; $T = W_t + Z_t$; $BP = WBP + ZBP$

Budeme-li předpokládat vyrovnanou platební bilanci ($BP = 0$), přeměnu úspor na investice a zároveň zapíšeme státní příjmy T v podobě státních výdajů G, kde GT budou státní transfery, GS státní úspory, které můžeme přičíst k investicím, GD státní trh zboží a služeb, který lze přičíst ke spotřebě a GBP zahraniční bilance státu.

$$Y = (W_c + Z_c + GT + GD) + (W_s + Z_s + G_s) + (WBP + ZBP + GBP) \quad (6)$$

což pro $BP = 0$ a přeměnu úspor na investice vede k tomuto formálnímu zápisu:

$$Y = (W_c + Z_c + GT + GD) + (IA + II) \quad (7)$$

Budeme-li nyní uvažovat zdroje pro uspokojování starobních důchodů, naskýtají se nám dvě veličiny Z_c a G_t . Z toho vyplývá možnost volit buď systém financovaný na základě veřejných transferů (státem garantovaných) nebo na základě vlastnictví kapitálu. Není samozřejmě vyloučena jejich vzájemná kombinace. Jestliže platí, že $Y = f(L, K)$ a IA nám udržuje dosaženou velikost NB, pak přírůstek Y (za předpokladu neměnné produktivity L, K) je dán přírůstkem L a II. Můžeme tedy zapsat:

$$\Delta Y = \Delta L * \Delta II \quad (8)$$

V dlouhém období musíme samozřejmě uvažovat růst produktivity práce i kapitálu. Při padesátiletém růstu ve výši 2 % by měla veličina vzrůst 2,69krát. I při průměrném růstu o 1 % by došlo k jejímu zvýšení o 69 %.

V diskusích se mnohokrát opakuje tvrzení, že musíme provést reformu starobních důchodů, a to z důvodů:

- neschopnosti v budoucnu financovat průběžný systém,
- narušení rovnováhy veřejných rozpočtů (nárůst zadlužení).

Tato tvrzení mohou platit pouze za následujících podmínek:

- V dlouhém období by klesal vytvořený důchod na osobu, tj. klesala by produktivity práce, nebo by rostla pomaleji než přírůstek neproduktivních osob.
- Část vytvořených důchodů by byla trvale transferována na užití mimo národní hospodářství.
- Podíl HDP věnovaný na krytí starobních důchodů by se měnil v neprospěch důchodců.

¹ Velikost T je dána mírou zdanění mzdových a kapitálových příjmů. Zt v sobě obsahuje i příjmy z kapitálového vlastnictví státu (v rozšířeném pojetí i obcí).

Vidíme, že všechny tři podmínky jsou záležitostí hospodářské politiky. Častokrát opakovaný argument o trvalém růstu podílu poproduktivní generací v celkové populaci je silně oslabován několika fakty. Vůbec se zde neuvažuje s růstem produktivity práce, nejenom v množství tvorby peněžních důchodů, ale i změny struktury zaměstnanosti; netržní tvorby užitných hodnot důchodci ve společnosti; pokles prostředků věnovaných na předproduktivní populaci. Jejich vliv je patně vždy větší, než je vliv podílu důchodců.

Vyplácený starobní důchod je součástí ekonomických toků společnosti. Jeho celková výše se proto vždy odvozuje od výše vytvořeného množství statků. Zde z dlouhodobého hlediska musí platit, že důchody ve společnosti jsou tvořeny velikostí realizované nabídky. Společnost může vyplatit takové množství důchodů, které v daném časovém období může vytvořit. Platí to z nejobecnější formulace, že nabídka tvoří poptávku, byť v konkrétních případech to krátkodobě nemusí platit. Ale krátkodobé odchylky jsou v reálné ekonomice vždy součástí jejího chodu.

Proto jsou základní dvě otázky.

1. Jaké množství z vytvořených důchodů se určí na výplatu starobních důchodů?
2. Podle jakého klíče budou tyto starobní důchody rozděleny?

První otázka souvisí s charakterem společnosti, s jejími hodnotami i celkovou ekonomickou vyspělostí (úroveň produktivity práce). Jiný systém je na Papui-Nové Guinei a jiný v Norsku. Zde je legitimní politický spor o charakter společnosti, kdy systém starobních důchodů je odvozen od chtěného modelu jejího fungování. Pokud by nemělo být na důchody, pak se předpokládá scénář, že dojde ke zhoršení situace oproti dnešnímu stavu.

Druhá otázka souvisí s principem rozdělování. Buď budeme produkt rozdělovat na základě zdaňovaných důchodů, nebo na základě vkladů kapitálu. Možná je samozřejmě i kombinace obojího. Avšak nesmí nám nikdy sejít ze zřetele, že konkrétní výše důchodu, bez ohledu na pravidla rozdělování, jsou určeny celkovými toky v daném období. Znamená to, že i u kapitálových vkladů celkový důchod bude záviset na ekonomické tvorbě důchodu v daném období.

V případě veřejného a společného soustředění zdrojů dojde ke snížení rizika pro jednotlivce. Problém individuálního (skupinového) financování spočívá v neúnosném riziku pro celek a nemožnosti kontrolovat roztříštěné toky. Zde nikdo není schopen zajistit sebemenší míru rovných a všeobecně platných podmínek. Pokud se vytvářejí individuální či skupinové systémy zabezpečení nároků na výplatu penzí, zvyšuje se nebezpečí zneužití. Důsledky pak v konečném součtu stejně nese společnost.

Rozdělování na základě minulých pracovních důchodů je spravedlivější princip, neboť bere v úvahu nestejně vybavení domácností kapitálem, a tak umožňuje větší část produktu přidělit vlastníkům pracovní síly. Kapitál sem vstupuje pouze v případě zdanění jeho důchodu (zisku, úroku, renty). Princip kapitálového spoření nebere v úvahu fakt, že ne všichni jednotlivci, a v diferencované společnosti sociálně ekonomické rozdíly prostě existují, mají stejné výchozí podmínky. Navíc vlastníci kapitálu si zpravidla svým vlivem, na základě skupinového zájmu, zabezpečí stabilitu svých výnosů. Toto v případě jedině dostupným marginálním množstvím kapitálu nepřichází v úvahu. Jeho kapitál není natolik velký, aby vyvolal zájem centrálních či nadnárodních orgánů o jeho osud. Velký kapitál má tak nižší riziko. Dojde-li k centralizaci za účelem posílení stability výnosů, pak největší výnosy mají zpravidla správci fondů a nesou nejmenší riziko.

Dříve než se dostaneme k způsobům financování, podívejme se na často opakované tvrzení, aby si lidé spořili na stáří. Problém je v tom, že se jedná zde o funkci peněz jako uchovatele hodnot. Tato funkce je však v nynější společnosti téměř ignorována. Centrální banky s přechodem od plnohodnotných peněz k dnešním peněžním formám na tuto funkci prakticky rezignovaly, neboť přistupují k hodnotě všeobecného ekvivalentu jako nástroji pro zabezpečení vyrovnávání neekvivalencí v chodu ekonomiky. Je to politicky průchodnější řešení než udržování koupěschopnosti měny. Podívejme se nyní blíže na jednotlivé základní systémy:

1. Důchodový systém financovaný z veřejných transferů

Jako východisko pro úvahu si upravme předchozí rovnici následovně:

$$GTD = Y - (Wc + Zc) - (GT + GD) - (IA + II) \quad (9)$$

Výše důchodových transferů (GTD) závisí v první řadě na celkové výši Y a míře zdanění. Rozporné je působení úspor. Rozsah investování je jak funkcí velikosti Y (pro IA) a II z dlouhodobého hlediska zajišťuje vzrůst o Y, což umožňuje zabezpečit zdroje pro růst GTD. Jeho nespornou výhodou je celospolečenská kontrola nad tímto systémem, možnost provádět korekce podle potřeb.

Rozdělení vlastní sumy GTD mezi důchodce taktéž probíhá celospolečensky stanoveným mechanismem, neboť lze stanovit kritéria rozdělování této sumy (např. předchozí příjem, délka odpracované doby, stupeň zdravotního rizika apod.). Jde tedy o sociální dohody na bázi generační solidarity a krytí z hlediska zdanění W a Z. Nevýhodou je, jak bylo výše řečeno, stlačování míry úspor.

2. Důchodový systém založený na kapitálových zdrojích

Pro čistý kapitálový systém důchodového zabezpečení platí tato rovnice:

$$Zcd = Y - (Wc + Zc) - (GT + GD) - (IA + II) \quad (10)$$

Výše kapitálových důchodových výnosů závisí taktéž na výši Y. Avšak míra zdanění (GT + GD) omezuje tyto zdroje. Systém tudíž vede ke snižování přerozdělování a k růstu I.

Složitější odpověď je na otázku vede-li k růstu masy Zc. Pokud platí neoklasický teorém o prvotním rozdělení, pak zmenšení ΔL a zvýšení ΔK musí vést k růstu mezd a snížení kapitálových výnosů na jednotku kapitálu. Přitom velikost Zcd je dána efektivitou zhodnocení kapitálu těchto fondů. Celkovému kapitálu odpovídá zhodnocení Z, ale pro kapitál platí, že:

$$K = KI + KG + KV + KM \quad (11)$$

Pro jednotlivé složky kapitálu nelze zaručit míru efektivnosti. Zároveň pro tento systém by muselo být určeno, který typ kapitálu je určen jako zdroj pro Zcd. Teoreticky myslitelné jsou totiž systémy na bázi individuální, státní, veřejné i municipální. U tohoto systému nelze také zaručit stabilní výši Zcd, což by mohlo vyvolávat kolísání mezi jednotlivými obdobími.

Vnitřní rozdělování Zcd je dáno velikostí jednotlivých kapitálových vkladů. To vede na jedné straně k zodpovědnosti jednotlivců za stáří, na druhé straně zvýhodňuje příjmově silnější skupiny. Velkou nevýhodou je zde vysoká míra rizika, neboť pouze „nadpřirozeně geniální“ jedinec je schopen postihnout vysoké výnosy v rozmezí 35 až 45 let, pokud by začal šetřit na důchod okolo 30 let. Odvážíme se dokonce tvrdit, že pro dlouhodobého vkladatele je neodhadnutelná.

Výhodu přináší tento systém pro vlastníky (správce) těchto důchodových fondů, neboť jim zaručuje stálý a dlouhodobý příliv peněžních prostředků, s nimiž mohou podnikat. Zároveň se vytváří možnost a prostor pro dlouhodobé financování investic, což má jistě pozitivní makroekonomický dopad.

Pokud by měla existovat státní garance za celkovou výši výnosů, pak by nebyl důvod pro přijetí systému financování ze státních transferů, neboť by to znamenalo pouze specifickou variantu daňového financování. Významným faktorem rozdělování a přerozdělování je inflace. Její vliv jak na toky, tak na individuální užití je nepopiratelný.

V otevřené ekonomice se rýsuje ještě jeden problém. V případě navýšení domácích úspor dojde k navýšení nabídky kapitálu, a tím i k tlaku na pokles úrokové sazby. Na zvýšení úrokového diferenciálu reaguje domácí kapitál „únikem“ do zahraničí. V případě malé ekonomiky, kde nejsou velké a dynamicky rostoucí trhy je toto nebezpečí obzvláště velké.

III. Problémy českých důchodů

Vyjděme nejprve z pohledu celého hospodářství. V posledních 11 letech (12 i s rokem 2023) jsme měli čtyři krizové roky, tj. ekonomika stagnovala a klesala po jednu třetinu období a fakticky jsme se nedostali za úroveň ekonomické aktivity z roku 2019. Pokud se podíváme na rozdíl mezi HDP a HNP pohyboval se ve sledované etapě mezi 250 až 367 mld. Kč, odteklo celkem 3270 mld. Kč. Zároveň se snížil podíl výdajů na konečnou spotřebu domácností ze 48,8 % na 45,7 %. Nebyl to náhodný výkyv. O rok před tím dosáhl 44,5 %. Jinak řečeno byla přiškrcena domácí poptávka.

Tabulka 1 Makroekonomické veličiny ČR

Ukazatel	Měřicí jednotka	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
HDP	mld. Kč, b. c.	4089	4143	4346	4625	4796	5 110	5410	5791	5709	6109	6786
a	%, reálně	99,2	100,0	102,3	105,4	102,5	105,2	103,2	103,0	94,5	103,6	102,4
HNP	mld. Kč, b. c.	3826	3880	4047	4308	4473	4821	5114	5441	5424	5859	6 468
a	%, reálně	100,6	100,8	102,8	105,7	103,5	105,6	103,4	102,8	96,6	104,4	98,9
Výdaje KSD	mld. Kč, b. c.	1 995	2 026	2 072	2 152	2 241	2 383	2 524	2 663	2 536	2 716	3 104
a	%, reálně	98,9	100,9	101,4	103,9	103,7	103,9	103,3	102,6	92,6	104,1	99,2
HNÚ	mld. Kč, b.c.	977	975	1 073	1 217	1 236	1 389	1 439	1 545	1 530	1 706	1 864
Míra HNÚ¹	%	25,8	25,4	26,7	28,5	28,0	29,1	28,5	28,7	28,5	29,5	29,1
Tvorba HFK	mld. Kč, b.c.	1 069	1 051	1 104	1 228	1 196	1 273	1 423	1 568	1 516	1 589	1 817
a	%, reálně	96,7	97,8	103,3	109,7	97,0	104,9	110,0	105,9	94,0	100,8	103,0
Míra invest.²	%	28,4	26,9	28,2	30,3	28,2	28,3	29,1	29,7	27,8	31,9	34,1

¹ hrubé národní úspory k hrubému disponibilnímu důchodu

² výdaje na tvorbu hrubého kapitálu k hrubému disponibilnímu důchodu

a – předchozí rok = 100; HNP hrubý národní produkt; HNÚ hrubé národní úspory; HFK hrubý fixní kapitál; KSD konečná spotřeba domácností

Zdroj: Statistická ročenka České republiky – 2023. 1. Vybrané ukazatele národního hospodářství

Při porovnání vlivu zahraničních korporací je nutno vidět také rozdíl mezi zahraničním kapitálem působící doma a domácím v zahraničí. Vidíme, že ve všech východoevropských státech je tento rozdíl v jejich neprospěch. Ale v Polsku měl ve sledovaném období klesající tendenci, ze 43 % na 37 %. V ČR vzrostl z 52,2 % na 54,4 %. Toto dokresluje fakt, že působení zahraničního kapitálu nemá zatím dynamizující vliv toho rozsahu, který byl očekáván.

Přitom do ekonomiky proudily poměrně značné investice. Míra investování se pohybovala mezi 26 až 32 procenty HDP. To je poměrně hodně, jak se lze přesvědčit z další připojené tabulky, která ukazuje na situaci v celé Evropské unii, kdy ČR značně převyšuje průměr EU.

Tabulka 2 Tvorba hrubého kapitálu (v procentech HDP)

	2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014
EU - 27 zemí (2020)	24,7	23,5	22,5	22,9	22,2	21,6	21,0	20,8	20,3
Belgie	27,1	25,7	24,2	25,0	25,4	24,5	24,3	23,6	23,1
Bulharsko	23,4	21,1	20,3	21,0	21,2	19,8	19,0	21,0	21,5
Česko	32,2	30,2	26,2	27,6	27,2	26,4	26,0	28,0	26,0
Dánsko	23,9	24,0	22,5	21,9	22,6	22,1	21,8	20,6	20,1
Německo	25,0	23,2	22,0	21,9	21,9	21,0	20,0	19,7	20,4
Estonsko	30,7	31,0	29,7	26,5	28,0	26,5	25,2	25,1	27,2
Irsko	23,7	23,6	43,1	54,8	28,7	34,7	37,4	25,9	22,4
Řecko	21,1	17,7	14,4	12,4	13,2	12,0	12,8	12,1	11,9
Španělsko	21,5	21,6	20,5	20,8	20,5	19,4	18,7	19,0	17,9
Francie	26,5	24,9	24,1	24,4	23,9	23,4	22,6	22,7	22,7
Chorvatsko	26,3	22,0	23,2	21,9	22,1	20,7	19,7	19,3	17,8
Italie	22,7	21,8	17,7	18,2	18,5	18,1	17,6	17,1	17,0
Kypr	21,4	19,4	21,0	19,8	19,3	20,6	17,4	13,6	13,5
Litva	25,8	25,0	21,4	22,8	23,2	22,0	21,2	23,8	23,9
Lotyšsko	26,9	20,4	14,6	17,8	20,4	19,2	19,2	21,3	19,6
Lucembursko	17,7	18,8	17,3	18,7	17,0	18,9	17,9	19,0	19,1
Maďarsko	33,8	30,7	27,3	28,4	26,8	23,1	21,5	23,5	24,1
Malta	25,9	21,4	21,8	20,8	19,9	20,6	23,3	24,1	15,7
Nizozemí	21,2	21,5	21,8	22,1	21,0	20,6	20,5	22,5	17,9
Rakousko	27,5	27,7	25,6	25,3	25,7	24,8	24,3	23,8	23,5
Polsko	22,4	21,8	18,8	20,5	21,5	20,0	20,2	21,0	21,0
Portugalsko	20,7	20,6	19,1	18,5	18,3	17,2	15,8	15,9	15,3
Rumunsko	27,1	26,3	24,5	24,3	23,3	23,9	23,7	25,5	25,0
Slovinsko	24,3	21,7	20,1	20,6	21,3	20,0	18,4	19,2	19,4
Slovensko	23,3	22,1	19,9	23,7	23,4	23,1	23,3	24,6	21,9
Finsko	26,3	24,1	24,5	24,1	25,3	24,0	23,3	21,7	21,9
Švédsko	28,3	25,9	25,1	25,1	26,0	25,7	24,7	24,4	23,5

Zdroj: Eurostat: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nama_10_gdp__custom_9517058/default/table?lang=en

Také srovnání s Polskem i Maďarskem svědčí v náš neprospěch. Spočteme-li aritmetický průměr růstu HDP, pak Česko dosáhlo tempa v období 2017–2021 1,88 %, Polsko 4,12 % a Maďarsko 3,44 %. (Česká republika v mezinárodním srovnání, vybrané údaje – 2022, ČSÚ). Přitom aritmetický průměr procentního podílu míry tvorby hrubého kapitálu byl v ČR 27,52 %, Polsku 20,52 % a v Maďarsku 27,26 %. Takže na základě této hrubé metody vyvodit závěr, že Maďarsko bylo ve využití hrubého kapitálu skoro dvakrát efektivnější a Polsko třikrát. Tento kontext však bez podrobnějších analýz odvětvové struktury si nemůže činit nárok na přesnou kvantifikaci, pouze poukazuje na závažný problém strukturální a alokační neefektivity českého hospodářství. Přitom to nemůže být důsledkem státu. O tom svědčí další údaje za celou EU, viz Tabulka č. 3.

Tabulka 3 Celkové příjmy sektoru vládních institucí v % HDP

Země	2000	2005	2010	2015	2017	2018	2019	2020	2021
EU 27	45,9	44,7	44,5	46,2	45,9	46,2	46,0	46,1	46,8
Eurozóna 19	45,6	44,4	44,6	46,5	46,2	46,5	46,3	46,4	47,2
Belgie	49,3	49,1	49,8	51,3	51,3	51,4	49,9	49,9	49,9
Bulharsko	43,1	38,4	32,5	38,5	36,4	38,7	38,4	37,7	36,7
Česko	37,3	39,3	39,5	41,3	40,5	41,5	41,3	41,5	41,4
Dánsko	54,6	56,2	54,0	53,2	52,3	51,3	53,8	53,8	54,4
Estonsko	36,3	34,8	40,5	39,6	38,8	38,7	39,5	39,4	39,0
Finsko	54,8	51,7	51,4	54,1	53,0	52,5	52,4	51,6	52,8
Francie	50,3	49,9	50,0	53,2	53,5	53,4	52,3	52,5	52,5
Chorvatsko	45,8	42,5	42,0	44,0	45,3	45,4	46,3	46,7	46,0
Irsko	35,4	34,6	32,8	27,0	25,9	25,5	24,7	22,3	23,2
Itálie	44,1	43,2	45,7	47,8	46,3	46,2	47,0	47,3	48,1
Kypr	32,2	37,1	37,0	39,5	38,3	39,0	39,4	38,8	41,4
Litva	36,3	33,8	35,5	34,9	33,6	34,5	35,2	35,6	36,5
Lotyšsko	34,4	34,3	37,2	37,2	37,9	38,5	37,6	37,8	37,0
Lucembursko	43,5	43,2	41,7	41,7	42,6	45,3	45,4	43,3	43,7
Maďarsko	44,3	41,5	44,4	48,4	44,3	44,0	44,0	43,5	41,3
Malta	34,6	39,6	37,9	37,7	37,7	37,9	36,6	36,7	37,0
Německo	46,2	43,5	43,8	45,1	45,5	46,3	46,5	46,1	47,5
Nizozemsko	43,6	42,1	42,8	42,9	43,8	43,8	43,9	44,1	44,0
Polsko	39,0	40,3	38,8	39,1	39,9	41,2	41,1	41,3	42,4
Portugalsko	39,4	40,6	40,5	43,8	42,4	42,9	42,6	43,4	44,9
Rakousko	48,6	48,6	48,4	50,1	48,5	48,9	49,2	48,7	50,0
Rumunsko	33,9	32,7	32,4	35,5	31,1	31,7	31,6	32,3	32,8
Řecko	42,4	39,4	41,6	48,2	49,1	49,5	49,0	49,8	50,0
Slovensko	40,1	36,9	34,7	42,9	38,5	38,7	39,3	39,4	40,9
Slovinsko	43,9	45,1	44,6	45,9	44,0	44,2	43,8	43,4	44,6
Španělsko	37,9	39,7	36,5	38,7	38,2	39,2	39,2	41,8	43,7
Švédsko	56,2	54,1	50,3	49,3	50,6	50,6	49,7	49,3	49,4

Zdroj: Eurostat: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/spr_exp_pens__custom_9534552/default/table?lang=en

Tabulka sociálních výdajů nám naznačuje ještě jeden důležitý postoj. Naši západní sousedé dávají přednost stabilitě sociálního systému. Je to patrné v tom, jak roste minimální mzda v Německu. Od 1. 1. 2024 se zvyšuje minimální mzda, a to ze současných 12,00 EUR na 12,41 EUR hrubého za hodinu. Dosavadní minimální mzda ve výši 12,00 EUR hrubého na hodinu platila od 1. 10. 2022 (Minimální mzda v Německu od ledna 2024 znovu poroste. <https://prace.starke-jobs.com/minimalni-mzda-v-nemecku-2024>) Je to dáno úvahou, že zvýšením mezd vede ke snížení tlaku na sociální systém.

Tabulka 4 Podíl sociálních výdajů na HDP (v %)

Rok	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
EU - 27 zemí (2020)	27,4	27,7	27,6	27,3	27,3	26,8	26,7	26,8	30,2	28,7
Česko	19,7	19,4	18,9	18,3	18,2	17,8	17,9	18,2	21,4	21,2
Německo	27,6	27,9	27,8	28,1	28,4	28,3	28,4	28,8	31,5	30,6
Maďarsko	20,9	20,5	19,4	18,7	18,5	17,9	17,3	16,3	18,0	17,4
Rakousko	28,3	28,8	29,0	29,0	28,9	28,6	28,3	28,5	33,2	32,3
Polsko	18,6	19,4	19,1	19,0	20,4	19,7	19,1	20,8	23,3	22,5
Slovensko	17,3	17,7	17,9	17,5	17,8	17,7	17,4	17,3	19,1	18,9

Zdroj: Eurostat: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/spr_exp_sum__custom_9534816/default/table?lang=en

V tomto ohledu německá, ale i rakouská společnost více akcentuje kvality života. Naše realita ukazuje spíše orientaci na honbu za ziskem. Tato slova nevychází z absolutní úrovně, ale z poměrování k podílu jednotlivých národohospodářských veličin. Existuje samozřejmě mnoho argumentů, že je to nutné, správné a potřebné. Jenomže se dají najít dvě námitky. Proč při vši správnosti naší cesty dochází k nárůstu problémů, že nikdo již (s výjimkou několika ekonomických historiků) nehovoří o slibech při změně systému po roce 1989?

Druhý problém souvisí se vstupem do EU. Urychlení růstu v souvislosti s přípravou na vstup a několik let po něm, v posledních čtyřech letech končí stagnací a krizí, aniž je zformulována smysluplná ekonomická strategie.

Údaje uvedené v tabulce č. 4 ukazují na zmenšený význam domácí poptávky východoevropských zemí. Proto mohou obtížněji stimulovat domácí ekonomiku. Efekt je nižší i z důvodů nižších sociálních výdajů. To se samozřejmě odráží i ve stabilizačních opatřeních. A navíc zde působí zmenšení autoregulačních schopností vestavěných stabilizátorů. Východoevropské země prakticky zrušily progresivní daně, což je jeden z důležitých nástrojů snížení dopadů cyklického vývoje a značně omezily majetkové daně. A spolu s tím vysoké nepřímé daně, které mají regresivní charakter, vedou k problémům s agregátní poptávkou.

Tabulka 5 Podíl mezd na HDP

Rok	2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014
EU - 27 zemí (2020)	37,3	37,7	38,6	37,7	37,4	37,1	37,0	36,8	37,0
Česko	33,9	34,5	34,8	34,3	34,0	32,9	32,1	31,5	31,9
Německo	42,8	43,3	44,4	43,8	43,4	42,6	42,6	42,4	42,1
Maďarsko	34,8	34,9	35,8	35,2	35,6	35,6	34,2	33,5	34,4
Polsko	32,4	33,2	34,6	33,7	33,3	32,8	32,5	31,5	32,0
Rakousko	40,2	41,1	41,7	40,0	39,6	39,3	39,2	39,2	39,3
Slovensko	32,4	32,7	33,2	32,3	31,7	31,0	30,2	28,9	28,7

Zdroj: Eurostat: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nama_10_gdp__custom_9533216/default/table?lang=en

Vysoký podíl zisků na HDP ve skutečnosti neurychlil tempo rozvoje. V Polsku tento podnět byl pozitivní, neboť zde není tak vysoký podíl závislosti na zahraničí. Jestliže v roce 2012 byl podíl exportu na HDP u ČR 76,5 %, u Polska činil 44,3 %. V roce 2022 Česko vyvezlo taktéž 76,5 % a Polsko 62,7 %. Pro import ČR platila tato čísla 70,9 % a 75,5 %. Polský import v roce 2012 byl ve výši 45,0 % a v roce 2022 dosáhl 61,2 %. Dopad zahraničního obchodu měřený rozdílem jeho obrátu tak činil 50 až 30 procent HDP. Česká republika tak byla přirozeně zranitelnější.

Tabulka 6 Podíl provozního zisku a smíšeného důchodu na HDP (v %)

Rok	2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014
EU - 27 (2020)	42,1	41,8	41,0	40,7	40,8	41,2	41,2	41,4	41,0
Česko	47,0	46,6	46,2	46,1	46,3	47,6	48,8	49,7	49,8
Německo	38,8	39,2	37,6	36,8	37,5	38,4	38,4	38,4	38,9
Maďarsko	45,3	44,6	42,8	42,7	42,1	42,0	42,2	42,7	42,1
Polsko	49,2	47,2	49,3	47,2	47,5	48,2	49,2	50,6	50,1
Rakousko	40,4	41,0	40,9	39,1	39,7	39,7	39,8	39,5	39,6
Slovensko	46,6	46,6	46,0	46,9	48,2	49,1	50,8	52,3	53,0

Zdroj: Eurostat: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nama_10_gdp__custom_9533216/default/table?lang=en

Vzhledem k relativně i absolutně většímu vnitřnímu trhu měli tak polské firmy lepší odbytovou situaci, kterou využily. Podíváme-li se na tvorbu hrubého kapitálu, zjistíme, že, vzhledem k vyššímu tempu růstu, měli jejich investice větší důchodotvorný efekt. Nebudeme však zde hodnotit jejich ekologickou stránku. Mimo to je také objem přímých zahraničních investic (PZI) v polském hospodářství nižší než v českém. Jestliže bereme za ukazatel vlivu PZI jejich procentní hodnotu k HDP získáme následné údaje.

Tabulka 7 Stav PZI k HDP v domácí ekonomice (v % k HDP)

Rok	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Česko	61,7	64,2	61,0	63,1	65,1	67,6	67,6	73,7	74,3
Německo	24,8	24,1	23,6	23,2	24,2	24,4	24,7	26,5	27,4
Maďarsko	176,9	174,0	161,0	198,4	165,9	114,1	145,6	202,9	205,7
Rakousko	65,7	67,6	65,2	53,6	55,5	55,8	42,5	43,7	46,7
Polsko	42,6	42,6	39,8	42,2	42,9	40,0	40,4	40,2	41,7
Slovensko	56,7	53,8	53,4	55,6	54,9	56,8	:	56,1	53,2

Zdroj: Eurostat: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00105/default/table?lang=en&category=egi.egi_fi

Tabulka 8 PZI domácí ekonomiky v zahraničí (v % k HDP)

Rok	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Česko	9,5	9,2	10,0	9,7	11,6	14,5	17,8	19,4	19,9
Německo	38,7	39,2	41,2	40,7	40,9	42,7	46,7	47,6	51,8
Maďarsko	135,5	129,2	119,9	160,8	131,2	76,2	108,8	161,9	162,3
Rakousko	78,5	80,4	77,7	66,1	65,6	63,5	54,8	52,9	58,2
Polsko	5,6	6,0	5,9	6,3	5,4	4,3	4,5	4,2	4,3
Slovensko	4,7	3,1	2,9	3,1	3,3	4,5	:	4,8	4,9

Zdroj: Eurostat: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00106/default/table?lang=en&category=egi.egi_fi

Při porovnání vlivu zahraničních korporací je nutno vidět také rozdíl mezi zahraničním kapitálem působící doma a domácím v zahraničí. Vidíme, že ve všech východoevropských státech je tento rozdíl v jejich neprospěch. Ale v Polsku měl ve sledovaném období klesající tendenci, ze 43 % na 37 %. V ČR vzrostl z 52,2 % na 54,4 %. Toto dokresluje fakt, že působení zahraničního kapitálu nemá zatím dynamizující vliv toho rozsahu, který byl očekáván.

IV. Závěr

Z výše uvedeného je zřejmé, že veškeré směry ekonomického myšlení považují důchody za kategorie toku. Proto musíme tuto skutečnost respektovat a nelze směřovat vlastnosti tokových kategorií s vlastnostmi kategorií zásob. Pokud se zamýšlíme nad důchody, docházíme k následným tvrzením.

1. Výše důchodů v každém období závisí na množství použitých výrobních faktorů a jejich produktivitě danou kvalitou, technickou úrovní, kombinací, a nikoliv na její celkové zásobě. Hovoříme-li o minulé, současné či budoucí velikosti důchodů, hovoříme také o velikosti produkce v dané době, neboť celková výše důchodů odpovídá vždy výši realizované produkce – viz Sayovo dogma o tvorbě poptávky nabídkou.

2. Pokud se jedná o tvrzení, že dochází k nárůstu podílu starobních důchodců na celkové populaci, a tudíž nebude možno zaplatit jejich důchody. Ono totiž nutně dochází k poklesu obyvatelstva v předproduktivním věku. Jinak řečeno, o toto klesá počet vyživovaných dětí. Takže nelze argumentovat pouze srovnáváním dvou ukazatelů. Zároveň je nutné brát v úvahu růst produktivity práce. Není makroekonomický důvod se obávat o financování důchodů, je otázkou hospodářské a sociální politiky, jak bude rozdělen.

3. Často se hovoří o nutnosti provést reformu důchodového systému. Jenomže se pod tím hlasateli reforem, rozumí kvalitativní změna. Reforma jazykově znamená změnu podoby (formy), nikoliv podstaty. Pro porozumění, jestliže modernizují byt (měním okna, dveře atd.) měním jeho formu. Jestliže měním kancelář na byt, není to reforma, neboť se nám mění jeho podstata. Z ekonomického hlediska tak musí politické síly jasně definovat způsob získávání zdrojů pro důchodový systém a způsob přidělování individuálních důchodů.

4. Důchodové systémy nelze odvozovat pouze z logických modelů, protože fungují v celkovém sociálním prostředí. Mnohé z tzv. „nesystémových prvků“ má svoji logiku odvozenou od celkového nastavení a charakteristiky sociálních prvků a mechanismů. Proto úpravy důchodových mechanismů musí být pojaty širěji a to včetně, nebo na základě změn sociálních mechanismů – např. rozklad tradiční rodiny, péče o dítě a s tím související problém starobních důchodů, sociální dávky preferující svobodné matky a tím vyvolávající budoucí problémy atp.

5. Konceptuálně lze vymežit financované z osobních, firemních či státních důchodů. Každý systém má své výhody a nevýhody a je ovlivňován řadou různých podmínek, za kterých probíhá reprodukční proces. Např. zisky firem mohou záležet na ochranných právech, daňových zvýhodněních apod., výše osobních a státních příspěvků je závislá na momentálních preferencích vlády, postoji odborů aj. Nastavit tento mix je uměním hospodářské politiky a souvisí se sociálními představami o společnosti, názory jednotlivých ekonomických škol a možnostmi konkrétního hospodářství vyplývající z jeho stavu a etapy rozvoje.

6. Z politického zorného úhlu se zdůrazňuje dělení důchodových systémů na kapitálové a průběžné. Podstata uvedeného členění spočívá ve vymezení principu, pomocí něhož budou rozděleny celkové prostředky určené na důchody. V prvním případě jde o to, že člověk odevzdává část svých příjmů do kapitálového fondu (nebudeme zde rozebírat jednotlivé typy) a za předem stanovených podmínek a později čerpá výnosy. Je tedy založen na zhodnocení kapitálu a budoucí důchodci jsou chápáni jako drobní investoři. Tento systém má dvě výhody pro vlastníky, či správce fondů a stabilizaci kapitalismu, neboť stabilita kapitálových trhů se stává pro zárukou alespoň nějakého důchodu. Z hlediska důchodců takový systém zvyšuje nerovnost a nejistotu a již z principu nemůže garantovat dlouhodobou výplatu. Musíme si uvědomit, že zisk na jednotku kapitálu kolísá podle vytvořeného a rozděleného HDP, takže s nárůstem ekonomických potíží vznikají i potíže s výplatou důchodů. Průběžný systém financování má výhodu své stability a nenarušitelnosti. Tím, že nelze zastavit produkci, má vždy zabezpečené příjmy odpovídající celkové ekonomické aktivitě a způsobu převodu prostředků do celospolečenského užití. Hlavním principem rozdělování by měla být vykonaná práce. Ryze politickou otázkou je volba výše transferu do celospolečenského užití, i formy výběru a rozdělení. Pak je možno upravovat (reformovat) systém změnou parametrů podle stávajících potřeb.

Nevýhodou je zde možná zátěž veřejných financí, které musí krýt nesprávné nastavení příjmů a výdajů. Ale to je problém hospodářskopolitického centra, které nemá odvahu řešit disproporce vzniklé vývojem společnosti a pomocí půjček odkládá rozhodnutí do budoucnosti.

Důsledkem našich úvah by mělo být:

1. Snahy o změnu důchodového systému je zapotřebí úzce propojit s procesy primárního rozdělení vytvořeného produktu. Jedná se hlavně o koncepci cenové a daňové politiky.
2. Musí být stanoven cílový model a základní vztahy ve společnosti a měli by být jasně a dlouhodobě prosazovány. Proto je např. problém tzv. zaručený příjem, neboť se neváže na povinnosti vůči společnosti, ale vyžaduje od společnosti, aby jej zajistila. Bez ujasnění základního modelu společnosti, pak není možno najít ani shodu na řešení důchodových systémů.
3. Problém krachů pokusů o změnu důchodového systému v ČR je dle našeho názoru v tom, že nevěnuje pozornost širším souvislostem fungování ekonomického mechanismu a soustřeďuje se na prosazení zájmů dílčích sociálních skupin.

Financování

Tento článek vznikl za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Slezské univerzity v Opavě v roce 2024.

Literatura

Atkinson, B.A. (2016). *Ekonomika nerovnosti*. Brno: BizBooks.

Cobb, CH. W. & Douglas, P. H. (1970). *Teória výroby*. In: *Investície, rovnováha, optimálny rast. Zborník statí svetových ekonómov*. Bratislava: Vydavateľstvo Pravda.

Český statistický úřad. (2023). *Statistická ročenka České republiky*. Dostupné z <https://csu.gov.cz/> (10.7.2024).

Dobb, M. (1980). *Teória hodnoty a rozdelovania od A. Smitha*. Bratislava: Pravda.

Eurostat. (2023-2024). *Statistiky*. Dostupné z <https://ec.europa.eu/eurostat> (5.7.2024).

Kaldor, N. (1960). *Alternative Theories of Distribution in Essays on Value and Distribution*. London: Gerald Duckworth and Co.

Kalecki, M. (1955). The Problem of Financing Economic Development. *Indian Economic Review*, 2(3), 1-22.

Lenin, V. I. (1951). *O takzvané otázce trhů. Spisy I*. Praha: Svoboda.

Marx, K. (1954–1956). *Kapitál I – III*. Praha: SNPL.

Marx, K. (1968). *Teorie o nadhodnotě*. Praha: SNPL.

Piketty, T. (2015). *Kapitál v 21. století*. Praha: Euromedia Group, a.s. - Knižní klub.

Ricardo, D. (1956). *Zásady politické ekonomie a zdanění*. Praha: SNPL.

Schlicht, E. (1976). *Einführung in die Verteilungstheorie. Mit Beiträgen von K. Polanyi, H. Codere, R. Heilbroner, D. Ricardo, N. Kaldor, A. K. Sen, E. Schlicht, P. Garegnani, Ch. Kennedy, E. S. Phelps, L. L. Pasinetti, J. E. Meade, J. E. Stiglitz*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.